

UDK: 311:(901.3)

Xasan ABDURAXMONOV,
Toshkent farmatsevtika instituti dotsenti, PhD
E-mail: hasanabdurahmonov1991@mail.ru

TDTTrU professori, f.f.d J.Ramatov taqrizi asosida

FORMS AND MODELS OF MANIFESTATION OF INNOVATIVE THINKING IN THE WORLDVIEW OF YOUTH

Annotation

This article discusses the forms and models of manifestation of innovative thinking in the worldview of young people, as well as important views and approaches to the need to revolutionize the minds of young people today and humanize their worldview.

Key words: New technology, youth, modern innovative thinking, youth worldview, innovative thinking, philosophical category, society, man, human life, concept, mythology, religion, philosophy, research.

ФОРМЫ И МОДЕЛИ ПРОЯВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОГО МЫШЛЕНИЯ В МИРОВОЗЗРЕНИИ МОЛОДЕЖИ

Аннотация

В данной статье рассматриваются формы и модели проявления инновационного мышления в мировоззрении молодежи, а также важные взгляды и подходы к необходимости революционизировать сознание современной молодежи и гуманизировать ее мировоззрение.

Ключевые слова: Новые технологии, молодежь, современное инновационное мышление, мировоззрение молодежи, инновационное мышление, философская категория, общество, человек, человеческая жизнь, концепция, мифология, религия, философия, исследование.

YOSHLAR DUNYOQARASHIDA INNOVATSION TAFAKKURNING NAMOYON BO‘LISH SHAKLLARI VA MODELLARI

Annotatsiya

Ushbu maqolada yoshlar dunyoqarashida innovatsion tafakkurning namoyon bo‘lish shakllari va modellari hamda bugungi kunda yoshlarning ongida revolyusiya sodir etish, ularning dunyoqarashini insonparvarlashtirish zarurligi haqidagi muhim qarashlar, yondashuvlar haqida fikr bildirilgan.

Kalit so‘zlar: Yangi texnika, yoshlar, zamonaviy innovatsion tafakkur, yoshlar dunyoqarashi, innovatsion tafakkur, falsafiy-kategoriya, jamiyat, inson, inson hayoti, tushuncha, mifologiya, din, falsafa, tadqiqot.

Kirish. Zamonaviy ijtimoiy hayotning barcha jabhalarida barcha turdagi va ko‘rinishdagi axborotlar ahamiyati o‘sishi novatsiya va innovatsiya faoliyat muammosini tadqiq qilish dolzarbligini asoslaydi. Bu tushunchalar ko‘pincha aynan o‘xshatiladi, biroq bizning nazarimizda bu noto‘g‘ri. Tadqiqotlar natijasida mazkur muammo doirasida kategorial apparat shakllanmagan. Adabiyotlarda innovatsiya haqida ko‘p gapiriladi, biroq u negadir, faqat iqtisodiy kategoriya sifatida ko‘rib chiqiladi, shuningdek masala asosi hisoblanadigan innovatsion tafakkur nima ekanligi diqqat e‘tibordan chetda qolib ketgan. Fan va texnika tobora rivojlanib borayotgan hozirgi zamonda mazkur masalani atroflicha va chuqurroq, ya‘ni falsafiy nuqtai nazardan o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Bizningcha, tushunchalarning o‘zini aniqlash bunda etarlicha bo‘lmay, aksincha uni bir hodisa sifatida mavjud metodologiyaga asoslanib, novatsiya va innovatsiya o‘rtasida qiyosiy tahlillarni o‘tkazib tizimli tadqiq qilish dolzarb hisoblanadi.

Innovatsiyalar inson faoliyatini belgilovchi asosiy mezoniga aylanib, faoliyat doirasida moddiy va ma‘naviy qadriyatlariga e‘tibor qaratishni talab etishi lozim. Innovatsiya ob‘ektiv jarayon bo‘lish bilan birga sub‘ektlarning aqliy mehnat faoliyatiga asoslanadi va ular tomonidan takomillashtirilib boriladi. Innovatsion tafakkur sohiblari novator, innovator, dastlabki foydalanuvchilar va boshqa jarayonga aloqador shaxslar hisoblanadi. Innovatsiyalar taraqqiyoti natijasida innovatsion muhit, ong, madaniyat,

maqсад va tanlovlarning yuzaga kelishi, ular asosida faoliyatning amalga oshishi va innovatsion guruhlar faoliyatining qo‘llab-quvvatlanishi tobora dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shu boisdan ham “Madaniyat, — deb yozadi P.Kozlovskiy, — bugungi kunda innovatsiya va jamiyat rivojlanishining kaliti sifatida tavsifiya etiladi, u yangi texnikaning kiritilishi va jamiyat tomonidan “tan olinishi”ni engillashtiradi, xalqaro tajriba almashinuv va bir-birini tushunishga yordam beradi. Madaniyat barcha ijtimoiy indikatorlar va jamiyat taraqqiyotining o‘shirish mezonlari oralig‘ida bo‘lishi lozim”. Innovatsion tizimda madaniyat fenomeni muhim rol ahamiyat kasb etadi va innovatsion rivojlanishni ta‘minlaydi.

Hozirgi jamiyatni harakatlantiruvchi sub‘ekti – yosh avlodidir. Hozirda innovatsion shaxsni tarbiyalash dolzarb omildir. “Innovatsion shaxs” tushunchasini amerikalik faylasuf Everett Xagen tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan.

Hozirgi davrda taraqqiyot jarayonida innovatsion dunyoqarash qobiliyatiga ega yoshlarni tarbiyalash muammosi dolzarb masala bo‘lib qolmoqda. Innovatsion dunyoqarashga ega shaxs tarbiyasida ta‘limni modernizatsiyalash muhim masala hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev ta‘kidlaganidek: “Rivojlangan mamlakatlarda ta‘limning to‘liq sikliga investitsiya kiritishga, ya‘ni bola 3 yoshdan 22 yoshgacha bo‘lgan davrda uning tarbiyasiga sarmoya sarflashga katta e‘tibor beriladi. Chunki ana shu sarmoya jamiyatga 15-17 barobar miqdorda foyda

keltiradi. Bizda esa bu ko'rsatkich atigi 4 barobarni tashkil etadi. Binobarin, inson kapitaliga e'tiborni kuchaytirishimiz, buning uchun barcha imkoniyatlarni safarbar etishimiz shart". Innovatsion qarashlar jamiyatning ijtimoiy-madaniy rivoji bo'lib, yoshlarning aniq maqsadlarini belgilab olish va amaliyotga joriy etishni ko'rsatadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Innovatsion tafakkur to'g'risida qarashlar va yondashuvlar kabi unga berilgan ta'riflar ham xilma-xildir. A.Begmatov innovatsion tafakkur mahsulini bo'lgan innovatsion faoliyatni quyidagicha tavsiflaydi: "Innovatsion faoliyat" atamasi ishlab chiqarishda yangi takomillashtirilgan mahsulotni yaratish bo'yicha xizmatlar bajarishni, yangi takomillashtirilgan texnologik jarayonni anglatadi. Innovatsion faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat: - yangi mahsulotni yaratish bo'yicha faoliyat; - yangi original g'oyalarni tayyor mahsulot sifatida bozorga chiqarish; - yangi original g'oyalarni takomillashtirish va h.k.". Bu izlanish va yoshlarni etaklash tizimini yaratish demakdir. Zamonaviy innovatsion tafakkurga ega yoshlar kelajakda aqlli iqtisodiyot, aqlli shaharlar, aqlli mamlakatni bunyod qiladilar...bunday yoshlarni maktabda, universitet va universitetdan keyingi davrdanoq birinchi natijalarni ko'rsatganlaridayoq to'g'ri yo'lga etaklashimiz kerak. Innovatsion jamiyatga innovatsion tafakkuri rivojlangan yangi professionalarni berish kerak. Haqiqatdan ham nanotexnologiyalar, axborot texnologiyalari, fundamental ilmiy rivojlantirar ekanmiz, shuni yodda saqlashimiz kerakki, ishini quyidan boshlashimiz kerak, bog'cha, maktab partasidan: yuqori texnologiyalardan foydalanish uchun bog'cha bolalaridayoq to'g'ri tafakkurni shakllantirish lozim.

Tafakkurning empirik, nazariy, vizual, mantiqiy, fazoviy va boshqa turlari aynan innovatsion tafakkuri shakllanishida o'ziga xos xususiyatga egadir. Masalan, nazariy tafakkur yuqori darajadagi mavhumlik tushunchalari bilan ishlash bilan bog'liq bo'lgan innovatsion tafakkurning bir qismi hisoblanadi. Empirik tafakkur esa hissiy idrok etish natijasida olingan vizual tasvirlar orqali innovatsion tafakkur qilish jarayoni sifatida tavsiflanadi. Aslida innovatsion tafakkur innovatsion faoliyatning yagona, ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. Chunki aynan innovatsion tafakkur innovatsion faoliyatda namoyon bo'ladigan o'ziga xos xususiyatlari bilan xarakterlanadi. Bizning fikrimizcha, innovatsion tafakkur o'zida ijodiy, ilmiy va nazariy, ijtimoiy, konstruktiv, pragmatik, transformativ xususiyatlarni aks ettirishi kerak. Masalan, innovatsion tafakkur ijodiy, ya'ni mavjud algoritmlar, namunalar, modellar doirasidan tashqariga chiqishi ham mumkin. Chunki aynan ijodiy tafakkur insonga asosan sub'ektiv ravishda yangi natijalarni qo'lga kiritishiga yordam beradi. Bundan tashqari innovatsion tafakkur san'atda amalga oshirilgan ijodiy fikrlashdan farq qiladi. Rassom tomonidan ichki hissiy dunyo orqali yaratilgan asarlar har doim ob'ektiv yangilik sifatida baholanadi. Ixtirochi uchun esa innovatsion maqsad kam mehnat sarf qilib ulkan natijaga erishish ustuvor ahamiyat kasb etadi. Ijodiy fikrlash jarayonidagi tushuncha – bu mavjud algoritmlar doirasida tug'ilishi mumkin bo'lmagan yangi bir narsaning tug'ilish vaqtidir.

Tadqiqot metodologiyasi. Innovatsion tafakkur ilmiy va nazariy jihatdan ham inson faoliyatida o'zgacha tarzda namoyon bo'ladi. Chunki V.P.Deliya to'g'ri ta'kidlaganidek, ilmiy tafakkur "nazariy tafakkurga nisbatan uning o'ziga xos xususiyati bo'lib, bu davrning nazariy tafakkurini oldingilaridan ajratib olish imkonini beradi". Nazariy tafakkur asosida ishlaydigan tushunchalar zamonaviy fan darajasida mavjud bo'lgan mavhumlik darajasiga ham ega bo'ladi. Chunki busiz o'rganilayotgan hodisa va jarayonlar uchun bir necha bor sinovdan o'tgan nazariy modellarni yaratmasdan, umumlashtirmasdan, ilm-fan va texnikaning zamonaviy

rivojlanishida talab qilinadigan innovatsion mahsulotni yaratish mumkin emas. Masalan, yangi energiya manbasini yaratish faqat zamonaviy bilim va texnologiyalar asosida amalga oshirilishi mumkin.

Innovatsion tafakkur konstruktivdir. Konstruktivlik deganda kerakli oldinga qo'yilgan maqsadga to'g'ri xulosa berish va unga faoliyat jarayonida to'g'ri keladigan usullar va asoslarni tanlash, jarayon ketma-ketligini belgilash, maqsadga etishishni aniqlash va uni dialektik tarzda yangilash, maqsadga o'z vaqtida o'zgartirishlar kiritish, yangiliklarni amalda joriy etilishining kelib chiqadigan holatlarini anglash qobiliyatidir. Konstruktivlik tushunchasi qatorida uning mukammal mujassamlashuvi sifatida yaxshi natijaga ega bo'lishi mumkin. Musiqani montaj chizig'ida bajarish innovatsion tafakkurda ijodiy va texnologik jihatdan ideal kombinatsiyadir. Aynan shu narsa Amerikaning taniqli kashfiyotchisi Edison tomonidan amalga oshirildi, u o'z texnik qarashlarini oqimga va ulardan foyda olishga muvaffaq bo'ldi.

Innovatsion tafakkur pragmatizmi shu hodisa bilan birgadir. Har bir kasb sohasida o'ziga xos innovatsion o'zgarishlarning bo'lishi tabiiy holat. Chunki tibbiyotdagi innovatsion bilish, arxitektormikidan farq qiladi va shu sohalaridagi bilim ularni innovatsion tafakkurini aniq maqsadlarga yo'naltirishga xizmat qiladi. Chunki S.H.T.Kubaeva aytgandek, "...innovatsiyalar innovatsion tafakkurga ega bo'lgan individlar tomonidan amalga oshiriladi. Innovatsion tafakkurning ob'ektivlashuvi innovatsion ta'limni yaratish orqali yuz beradi. Innovatsion ta'lim esa, o'z navbatida, bo'lg'usi mutaxassislarda turmushning mazmuni va uni qayta ishlab chiqarishni tushunishning rivojlanishiga yordam beradi, bu bilan shaxsning innovatsiyalarni ro'yobga chiqarishga undovchi innovatsion tafakkuri shakllanadi".

Innovatsion tafakkur sohibi mavjud sharoitlardan xabardor bo'lishi, ulardan samarali foydalanishi kerak. Ayniqsa, Oksford universiteti direktori Nik Bostrom to'g'ri ta'kidlaganidek: "Texnologik progressning tezlashuvi tufayli insoniyat hozir o'z taraqqiyotining keskin burilish nuqtasiga katta tezlik bilan yaqinlashib borayotgan bo'lishining ehtimoli katta. Jamiyatga tanish bo'lgan yadroviy qurol xavf yoniga nanotizmlar va mashina intellekti kabi sohalarida jadal rivojlana boshlagan texnologiyalarning misli ko'rilmagan imkoniyatlari va xatarlari kelib qo'shilmog'qa. Bizning kelajagimiz, agar u bo'ladigan bo'lsa, bizning ana shu jarayonlarga nisbatan munosabatimizga bog'liq. Biz jadal rivojlanayotgan texnologiyalarga bog'liq ekanmiz, insoniyat jamiyatdan "post-insoniyat" (noinsoniy) jamiyatga o'tish dinamikasini yaxshi anglab etishimiz kerak. Ayniqsa, tuzoqlar qacarda joylashganini: muqarrar o'limga olib borishi mumkin bo'lgan yo'lni payqashimiz kerak".

Innovatsion tafakkurni rivojlantirish innovatsion xatti-harakat qilishni, innovatsion g'oyalarni amalga oshirishni ham talab qiladi. Ya'ni odamlarga o'z g'oyalari va orzularini o'z hayotlariga tatbiq qilishga imkoniyat berilishi kerak bo'ladi. Zero har bir innovatsion g'oyaga ehtiyoj iste'molchi tomonidan qoplanishi kerak. Shu sababli innovatsion tafakkurning tarkibiy qismlaridan biri sifatida g'oyalari kommersializatsiyasi hisoblanadi. Innovatsion tafakkur bu oxir natijada – daromad degani, bu har qanday ish, biznes taraqqiyoti qurolidir. "Innovatsion jarayonlarning tizimli xarakterga ega ekanligi uning maqsadga yo'naltirilganligi bilan ham bog'liq bo'ladi, shuning uchun innovatsion jarayonlarning barcha tarkibiy qismlari manfaatlar muvozanati va taraqqiyotning umumiy rivojlanish dinamikasini aniqlaydi".

Innovatsiya sintetik, o'ziga faol tafakkurning turli qirralarini o'z ichiga oluvchi tushunchadir. Yadrosi sifatida ongning yangi bilimlarga yo'nalganligi, ularga psixologik ehtiyoj sezishi va ularni qabul qilishga intellektual

tayyorgarligini tushunish kerak. Kuch shunchaki bilimda emas ekan. Faqat dolzarb va fundamental bilimlar kuch-qudratga ega. Innovatsion tafakkur bu ijodkor shaxs uchun ko'p variantlar mavjud emas – yoxud o'zi yangilik yaratishi yoxud o'z vaqtida yangiliklarga javob qaytara olish, novatsiyalarni ishlab chiqarishga joriy qilinishining zarurati va maqsadga muvofiqligini asoslay olish lozim. SHunday qilib, innovatsion tafakkur ijodiy ongga xos hodisadir.

Innovator – homo pragmaticus – pragmatik shaxs. U g'oyani amaliyotga qanday joriy qilish, yangilikka aylantirishni aniq biladi. Konservativ – homo technicus – texnologik shaxs esa bizga oldingi salbiy holatlarni bartaraf etish, jamiyat va insonga innovatsiyalarni qabul qilish va undan samarali foydalanishga keng imkon beradigan texnologiyalar sohibi hisoblanadi. Ko'rib turganimizdek, innovatsion jarayonga jalb qilingan barcha insonlar o'z qobiliyati va tajribasidan kelib chiqqan holda bir- biridan alohida ajralib turadi. Biz uchun hozirgi vaqtda yoshlar o'zini shaxs sifatida qanday anglashi, dunyo va innovatsion o'zgarishlar jarayonidagi o'rni bilan belgilanadi, desak yangilishmagan bo'lamiz. SHu boisdan ham I.G'.Abdullaeva innovatorga xos bo'lgan xislatlarni quyidagicha izohlaydi: "1. Tafakkur mahsuli bo'lgan intellektual mulkka (yakka tartibda yoki boshqalar bilan birlashgan tarzda) innovatorlar egalik qiladi. 2. Innovatsiyani amaliyotga joriy etishda iqtisodiy huquqlardan foydalaniladi. 3. Mehnat qilish va mehnat turi erkin tanlanadi. 4. Hech kim noqonuniy tarzda innovatsion izlanishlardan, mulkiy munosabatlarni takomillashtirish va mulkini kengaytirish huquqlaridan mahrum qilinmaydi. 5. Innovatorlar kasb-kor assotsiatsiyalariga birlashish va ular orqali mamlakatni, korxonasi, xo'jalik hayotini boshqarish huquqiga ega. 6. Xalq yoki mehnat jamoasining irodasi, ayniqsa, innovatorlar faolligi va tashabbuslari hokimiyat yoki mulk egasi faoliyatining asosi hisoblanadi. 7. Innovatorlar ijod va iqtisodiy huquqlarini amalga oshirish, ko'nikmalarini rivojlantirish uchun ijtimoiy qo'llab-quvvatlanish (ta'minot) huquqiga ega. 8. Innovator inson sifatida mehnatiga yarasha haq olishi va taqdirlanish huquqiga ega. 9. Innovatorlar iqtisodiy va madaniy huquqlarini himoya qiladigan kasaba uyushmalari (ittifoqlari) tuzishi mumkin. 10. Innovatorlarning alohida imtiyozlarga ega bo'lishi mehnat tartiblarini, shartnomalarini buzish hisoblanmaydi".

Novator, homo creator – yangi g'oyalarni yartauvchi avlod hisoblanadi. Novator o'ziga xos ideal shaxs, ijodkor

odamdir. Bunday insonlarning dunyoqarashi sivilizatsiya bilan chambarchas bog'liq hisoblanadi. Sivilizatsion yondashuv innovatorga jahonning turli taraflaridan o'z g'oyalarini jalb qilishga juda ko'p imkonlar beradi. Kashfiyotchi odatda faqat sivilizatsiyaning bir qancha elementlariga e'tibor qaratadi. Innovator, homo pragmaticus, innovatorlardan olgan yangi narsalarni tanishtiradi, ularni innovatsiyalarga o'zgartiradi va ularni amalga oshirish uchun konservatorga beradi.

Tahlil va natijalar. Mustaqil ravishda yangi bilimlarni o'zlashtirish, ularni muntazam ravishda tashkil etish va "innovatsion shaxs" ega bo'lishi kerak bo'lgan asosiy vakolatlar to'plamini aks ettiradi. Innovatsion tafakkur va unga asoslangan innovatsion faoliyat, o'z navbatida, ijtimoiy o'zgarishlarga moslashish strategiyalaridan biridir. Innovatsion rivojlanishga o'tish zamonaviy jamiyatning muhim vazifasidir. "Innovatsion ta'lim" o'ziga xos intellektual vosita yoki texnologiya sifatida innovatsiyalarni yaratish jarayonining barqarorligini ta'minlaydi. "Bugungi kunda dunyoda innovatsion g'oyasiz, ilm-fan yutuqlarisiz bironta sohaning rivojlanishi mumkin emas".

Innovatsion ziyaraklik deyilganda shaxsning yangilik kiritilishiga uning mazmuni va ehtimoliy / kuzatilayotgan oqibatlarini baholash va "qabul qilish/ qabul qilmaslik, qo'llab-quvvatlash/ qarshilik ko'rsatishda ifodalanuvchi, izlanishning ahamiyati va ustuvorligi hamda unda qo'ldan kelgancha ishtirok etish" tushuniladi. Ishonch deyilganda ijtimoiy tizimlarga nisbatan kishilar tomonidan ko'rsatiladigan istiqbolga yo'naltirilgan ishonch, oldindan ishonch tushuntiriladi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, innovatsion tafakkur har doim yangilik qilishga yo'naltiriladi. Innovatsion tafakkur insonparvarlik g'oyalariga asoslanish bilan bir qatorda innovatsiyalar mehnat unumdorligini oshiradi, mehnat sharoitlarini engillashtiradi, hayotiy farovonlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Biz bu innovatsion tafakkur xususiyatini ijtimoiy ijobiy deb ataymiz. Shuning uchun uni yangilik deyishimiz maqsadga muvofiq kelmaydi, misol uchun, odamlarni o'ldirish uchun ixtiro qilingan va foydalanilgan gaz xonalarini. Gaz kamerasini ixtiro qilgan natsistlarning fikrlashini garchi u ham amaliy, ham konstruktiv jihatdan innovatsion tafakkur xususiyatlariga mos kelsa ham innovatsion va ijodiy yutuq deb yuritilmaydi.

ADABIYOTLAR

1. Мирзиёев Ш. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-ж. – Тошкент: Ўзбекистон НМИУ, 2017. – Б. 85.
2. Saitqosimov A.I. Fuqarolik jamiyatini barpo etishda ijtimoiy sohani innovatsion rivojlantirish qonuniyatlari. Fan doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. – Samarqand, 2019. – B.17.
3. Аминова Дженнет Камильевна Мугадова Сиясат Тимуровна Мунгиева Нина Зурабовна Цахаева Анжелика Амировна. "Шпаргалки по общей психологии" Киев-2017.
4. Франкл В. Человек в поисках смксла. – М.: Прогресс, 1990. – Б. 24-54.
5. Ксендзюк А. Тайна Карлоса Кастанеда. – Одесса, 1995. – Б. 264-265.
6. Абдуллаева И.Ф. Миллий тараққиётнинг янги босқичида иқтисодий ва инновацион тафаккур уйғунлиги. Фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Самарқанд, 2019. – Б.12.
7. Шумпетер Й. Десять великих экономистов от Маркса до Кейнса. Издательство Института Гайдара 2011. – 416 с.